

Oktober 2018

Social hållbarhet och energiaktörernas roll – en kort introduktion

Hållbar utveckling brukar beskrivas som bestående av tre delar vilka gemensamt bildar en sammanhållen process som siktar mot en långsiktig uthållig utveckling. Social hållbarhet är en av dessa delar och de två andra utgörs av ekologisk respektive ekonomisk hållbarhet. Ekologisk och ekonomisk hållbar utveckling har många gånger blivit de aspekter som lyfts i diskussioner kring hållbarutveckling medan social hållbarhet beaktas men lyfts inte riktigt på samma vis. Social hållbarhet är svårare att definiera och här återfinns ingen entydig definition som har fått stor spridning. Hur det definieras kan exempelvis bero på politiska förutsättningar, makt och organisatoriska aspekter.

” Social hållbarhet är svårare att definiera och här återfinns ingen entydig definition som har fått stor spridning ”

Social hållbarhet kan delas in i två delar, en del där begreppet diskuteras för sig (isolerat), och en annan där begreppet diskuteras i relation till de två andra dimensionerna av hållbar utveckling (ekologisk och ekonomisk hållbarhet). Även om det finns många som fokuserar på att utveckla heltäckande definitioner av social hållbarhet är det andra som istället fokuserar på olika delar eller nyanser inom begreppet, såsom kategorier eller värden (Ström et al, 2017).

Några exempel av olika kategoriseringar och uppdelningar av social hållbarhet som föreslagits är enligt Gustavsson och Elander (2013):

- Jämlik tillgång, social rättvisa och hållbarhet i lokalsamhället.
- Socialt kapital, mänskligt kapital och välbefinnande.
- Rättvisa, medvetenhet om hållbarhet, deltagande och social sammanhållning.

Ofta finns perspektiv av utvecklande och/eller bevarande av social hållbarhet. I det utvecklande perspektivet önskar man se social hållbarhet som ett långsiktigt mål där åtgärder sker för att utveckla och stärka detta. I ett mer bevarande perspektiv önskar man säkerställa att tillståndet inte urvattnas och förändras med avseende på aspekterna i den sociala hållbarheten. Det ena utesluter inte det andra, utan dessa två perspektiv är ofta ömsesidigt kompletterande.

Social hållbarhet i samhällsplanering

En del av litteraturen inom området social hållbar utveckling kopplar till samhällsplanering och hur man utformar städer och områden som är inkluderande, rättvisa och ger tillgång till samhällsservice och välbefinnande. Hur utvecklar man ett samhälle för att bibehålla och stärka aspekter kopplat till social hållbarhet? Skillnader mellan stora och små städer, variationer i hur strukturer och kommunikation med omgivande områden ser ut gör att perspektiven blir sammanhangsberoende och det är svårt att formulera en standardansats.

I en rapport från IVA (2018) om Framtidens hållbara stad föreslås social hållbarhet representera själva målet med stadsplanering, där den ekonomiska dimensionen är redskapen och den ekologiska dimensionen utgör grunden. En fungerande stad måste ge dess invånare framtidstro och förutsättningar att förändra sin situation, vid behov. Det kan exempelvis innebära möjligheter till jobb och studier, tillgång till service, boende, fritid och kultur. En fungerande stad ska även vara attraktiv och upplevas som inspirerande och trygg. I rapporten som fokuserar staden som område (IVA, 2018) framhålls att social hållbarhet i mångt och mycket handlar om välbefinnande, trygghet, rättvisa, makt, rättigheter och behov, vilket en god stadsplanering kan bidra till att uppnå.

Samhällsplanering är en komplex process med långa tidshorisonter och uppdelad på många olika aktörer och på olika nivåer. Ett syfte med samhällsplanering, eller stadsbyggnadsprocessen, är att stödja utvecklingen av attraktiva livsmiljöer. Detta försvåras av att alla aktörer på de olika nivåerna inte alltid blir hörda eller samarbetar vilket bidrar till att det är svårt att säkerställa att det blir tillräckligt attraktivt för alla. Även Boverket (2010) skriver att det som borde utmärka socialt hållbar stadsutveckling är att se till olika människors behov, att främja jämlikhet och att förbättra förutsättningarna för människor att mötas. De lyfter också fram vikten av samverkan för socialt hållbar stadsutveckling och menar att samverkan mellan olika aktörer är nödvändigt för hållbar utveckling av stadsdelar (Boverket, 2010). Utmaningen ligger bland annat i att skapa deltagande processer som känns relevanta och givande för alla parter. Privatpersoner och hushåll har andra möjlighet att delta än till exempel aktörer från den privata eller offentliga sektorn, och många gånger är drivkraft och prioriteringar tämligen olika.

Som beskrivs ovan bör social hållbarhet definieras i sitt sammanhang av exempelvis tid och rum, eller de mest betydande aspekterna i den specifika kontexten. Det förekommer att aktörer följer trender och påverkar varandra, man genomför och planerar åtgärder för att "så här har man gjort där, så då kan vi göra samma". Ström et al (2017) menar att det i samhällsplaneringsperspektiv är viktigt att fundera på vad social hållbarhet innebär i varje specifik kontext och vilka värden eller begrepp det kan bestå av i det sammanhanget (Ström et al, 2017). Även Gustavsson och Elander (2013) konstaterar detta i ett uppdrag från delegationen Hållbara städer. De har studerat hur ett antal stadsbyggnadsprojekt kunnat omsätta social hållbarhet i handling. De menar att det är viktigt att se nyanser av social hållbarhet i sammanhang av exempelvis tid och plats. De har identifierat tre värden, social inkludering, deltagande och platsidentitet. Enligt Dempsey et al (2009)

är en annan viktig del av social hållbarhet i stadsmiljö socialt rättvisa. Social interaktion kopplas ihop med aktiviteter och platser på lokal nivå. Ett rättvist samhälle uppstår när det inte finns någon social eller miljömässig exkludering. Alltså när det inte finns något som exkluderar eller utesluter individer från att delta socialt, ekonomiskt eller politiskt i samhället. För att mäta socialt rättvisa används därför ofta tillgänglighet som indikator (Dempsey et al, 2011).

Relevans för energisektorn

"Det energiaktörer gör har bäring på olika människors livsvillkor. Det är en bärande samhällsfunktion som ska vara uthållig. Om den kollapsar, eller exempelvis elpriser går upp drastiskt så kommer det påverka livsvillkor på flera olika sätt." – Stefan Molnar, RISE

Ovanstående aspekter om vad social hållbarhet kan vara i samhällsplaneringen är centrala då frågan om relevansen av social hållbarhet för energiaktörer diskuteras. Energiaktörerna i staden bidrar till samhällsbygget och för att upprätthålla ett gott liv och således främja socialt hållbar utveckling. Energiaktörers roll i stadsutveckling handlar i mångt och mycket om de faktorer som belysts ovan det vill säga att skapa förutsättningar för invånarna att leva ett tryggt och rättvist liv genom inkludering, deltagande och så vidare är nödvändigt.

Nedan följer beskrivningar av olika aspekter eller initiativ hur energifrågor kan hanteras under ett perspektiv av social hållbarhet och vilken roll energiaktörer kan ha för att bevara eller främja en socialt hållbar utveckling.

Samverkan och dialog

Samverkan och dialog med invånare förekommer återkommande i litteraturen om social hållbarhet. Även vikten av att invånare (och företag) känner sig delaktiga i planering och beslut som rör dem. Möjligheten att utveckla och skapa sin egen energilösning via solceller eller solpaneler på taket, eller en värmepump blir allt vanligare. Dialogprocesser med invånare, energibolagens kunder, blir också mer och mer betydande för att skapa dialog om leverans och intresse kring erbjudna energitjänster. Dialog skapar transparens och skapar förtroende mellan leverantör och kund. Bland annat anger Mälarenergi i sin hållbarhetsredovisning att social hållbarhet för dem inkluderar att samverka med samhället på olika vis (Mälarenergis hållbarhetsredovisning, 2017). Exempel på sådana samarbeten anges arbete tillsammans med Mälardalens Högskola, aktiviteter för nyanlända tillsammans med bostadsbolag och sponsring av sport och kultur i områden där företaget arbetar.

Boverket (2010) lyfter fram vikten av hållbarhet i upprustningar av storskaliga flerbostadsområden, där många olika aktörer är inblandade. Vid upprustningsåtgärder bör det utredas hur den fysiska strukturen kan påverka de sociala förutsättningarna i området. Upprustningar kan innebära höjda hyror och avgifter, men även ökad attraktion i området. Det kan innebära socioekonomiska förändringar och det är således viktigt att de fastighetstekniska förbättringarna sker i samverkan och dialog med de boende.

Ett annat exempel på samverkan och dialogprocesser är konceptet Prisdialogen. Riksbyggen, SABO och Energiföretagen Sverige har tillsammans tagit fram Prisdialogen, mellan kunder och fjärrvärmeföretag. Den handlar om att stärka kundens ställning att åstadkomma en rimlig, förutsägbar och stabil prisändring på fjärrvärme samt att bidra till ett ökat förtroende för fjärrvärmeleverantörernas prissättning. Kunderna har i vissa regioner även önskat dialog om exempelvis miljöfrågor och energisamarbeten och under 2018 görs försök med Klimatdialogen, som drar lärdom av Prisdialogens ramverk för samverkan och dialog men med fokus på dialog kring klimatarbete (prisdialogen.se).

Försörjningstrygghet

Energiföretagen (2017) formulerar viktiga aspekter inom deras verksamhet som relaterar väl till vad som kan rymmas under begreppet social hållbarhet:

- Försörjningstrygghet handlar om förmågan att tillhandahålla en trygg och tillräcklig leverans av energi till alla användare alltid. På kort sikt handlar det om att undvika leveransavbrott till kunder, medan det på längre sikt innebär att trovärdigt kunna visa att man upprätthåller förmågan att möta samhällets behov.
- Social hållbarhet innebär bland annat att viktiga basala materiella behov som el och värme ska tillgodoses (Energiföretagen, 2017).

Inom ramarna för kommunal eller regional planering finns också möjligheter för energiaktörer att främja social hållbarhet. Framförallt genom processer för samverkan, dialogprocesser och deltagande på den kommunala arenan för samhällsplanering.

Kommunal energiplanering

En förutseende fysisk planering är en del i att skapa ett hållbart samhälle och att den kommunala översiktsplanen är en utmärkt bas för energifrågor då den ger ett helhetsperspektiv över markanvändning, infrastruktur, bebyggelse etc. Enligt lagen om kommunal energiplanering (1977:439) ska varje kommun ha en aktuell plan för tillförsel, distribution och användning av energi. Första och andra paragrafen lyder:

1 § kommun ska i sin planering främja hushållningen med energi samt verka för en säker och tillräcklig energitillförsel.

2 § kommun skall vid sin planering undersöka förutsättningarna att genom samverkan med annan kommun eller betydande intressent på energiområdet såsom processindustri eller kraftföretag gemensamt lösa frågor som har betydelse för hushållningen med energi eller för energitillförseln.

Finnes förutsättning för sådan gemensam lösning föreliggande, skall den tagas till vara i planeringen.

En brist med energiplaner menar Ranhagen (2008) är att den oftast omfattar kommunens egna verksamheter, något som i många fall gör att planen inte kan bidra till mer översiktliga och kommunövergripande perspektiv. Något som översiktsplanen skulle kunna göra i mycket högre utsträckning. För år 2018 visade också Boverkets miljömålsenkät att endast hälften av alla kommuner har en gällande kommunal energiplan (Aktuell Hållbarhet, 2018).

Energisäkerhet och energihushållning

Energisäkerhet och hur detta är kopplad till företags möjlighet att bedriva sina verksamheter är även det starkt kopplat till en social hållbarhet. Med goda förutsättningar ges möjlighet att erbjuda arbetstillfällen och därmed försörjningsmöjligheter.

En annan aspekt kopplar till aktiviteter kopplat till energihushållning via smarta elnät men även hur lokal (distribuerad) produktion av el eller värme ger möjlighet till lokala initiativ och anpassning mot hållbara lösningar. Detta har blivit en alltmer centrala frågor idag och betraktas som utmaningar i arbetet med att utveckla ett säkert och klimateffektivt energisystem. Hur utvecklas en stad där hänsyn tas till å ena sidan initiativ underifrån i form av solpanel, smarta lösningar och värmepumpar men samtidigt erbjuda systemlösningar i form av fjärrvärme och fjärrkyla.

Sammanfattning och fortsatt arbete

Sammanfattningsvis visar den här introduktionen att många energiaktörer arbetar med ett antal aspekter som ligger inom spannet för social hållbarhet, men att man inte kallar det eller tänker på det som arbete för social hållbarhet. Några kategorier där man är verksam är samverkan, dialog, försörjningstrygghet, energisäkerhet och energihushållning, som alla räknas som social hållbarhet.

Aktörer inom energisektorn har därmed ett stort intresse i att bidra till en hållbar utveckling och även inkludera arbete med social hållbarhet. En svårighet ligger i att känna till sina egna bidrag, både positivt och negativt, avseende detta i stadsutvecklingen. Många gånger kommer social hållbarhet definieras utifrån hur aktören själv ser på begreppet men kan därigenom komma att exkludera aspekter. Att energiaktörerna har både direkt och indirekt påverkan utvecklingen av själva staden samt omkringliggande områden ter sig tämligen uppenbart. De långsiktiga konsekvenserna kopplade till direkta och indirekta konsekvenser av upprustning och energieffektiviseringar av bostäder och lokaler är ett exempel. Ett annat är hur de energitjänster som görs möjliga av energileveranser med hög leverenssäkerhet bidrar till demokratisering och tillgång till samhällsinformation. Ytterligare exempel är hur utbyggnaden av fjärrvärme har bidragit till att luftkvaliteten i staden förbättrats och därigenom människors hälsa.

Under hösten kommer projektet fortsätta med att framförallt lyfta exempel från olika energiaktörer i Sverige och deras arbete för att stärka och stimulera den sociala hållbara utvecklingen i staden. Arbetet kommer inkludera intervjuer och besök på ett urval av platser där syftet är att få en djupare förståelse för hur man arbetat och resonerat kring aspekter kopplat till den sociala hållbarheten i åtgärder. I detta arbete kommer även frågor om kunskapsluckor och även i viss mån avsaknad av strategi kopplat till social hållbarhet diskuteras.

Detta introducerade PM är framtaget inom ramen för en lokal/regional fallstudie om hållbarhet och aktörsperspektiv, inom forskningsprojektet NEPP i samverkan med Värmemarknad Sverige. I gruppen energiaktörerna inkluderas inledningsvis främst el- och fjärrvärmebolag men även andra aktörer kan komma att ingå i studien då arbetet med social hållbarhet återfinns hos värmepumpstillverkare och -installatörer, energikunderna (bl.a. fastighetsbolag och industrin), branschorganisationer och myndigheter.

Resultaten från studien presenteras på NEPPs konferens i mars 2019.

Referenser

Aktuell Hållbarhet, 2018 "Andel kommuner med energiplan" <http://kommunrankning.miljobarometern.se/>

Boverket (2010). *Socialt hållbar stadsutveckling – En kunskapsöversikt*. Karlskrona: Boverket.

Dempsey, N. Bramley, G. Power, S and Brown, C (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19 (5), s. 289-300

Energiföretagen, 2017, "En helhetssyn på energisystemet" <https://www.energiforetagen.se/sa-tycker-vi/en-helhetssyn-pa-energisystemet/>

Gustavsson, E. och Elander, I (2013). *Social hållbarhet inte bara "sustainable"? Från mångtydig vision till analytiskt redskap vid uppföljning av stadsbyggnadsprojekt*. Centrum för Urbana och Regionala Studiers skriftserie, 69, Örebro: Örebro Universitet, Centrum för Urbana och Regionala Studier.

IVA (2018). *Planera för framtidens goda stad. Slutrapport från IVA-projektet Framtidens goda stad*, Slutrapport, Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), Stockholm, pp 36.

Molnar, Stefan (2018), Telefonsamtal kring social hållbarhet. den 17 september 2018 RISE, Stockholm

Mälarenergi (2018). "Social hållbarhet", Mälardalens hållbarhetsredovisning 2017 https://www.malarenergi.se/globalassets/dokument/koncerngemensamma/miljo/social_hallbarhet_2017.pdf

Prisdialogen.se (2018), "Om Prisdialogen" <http://www.prisdialogen.se/om-prisdialogen/>

Ranhagen, U (2008). *Fysisk planering för ett hållbart samhälle - Metoder och verktyg för att integrera energifrågor i översiktlig planering*. Samarbetsprojekt mellan LTU Samhällsplanering – Avd för Arkitektur och Infrastruktur och KTH Arkitektur och Samhällsbyggnad – Avd för Urbana och Regionala studier.

Ström, L., S. Molnar and S. Isemo (2017). *Social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv – en kunskapsöversikt*, Rapport 2017:4, Mistra Urban Futures, Göteborg, pp 51.

FÖR MER INFORMATION:

Mathias Gustavsson, IVL Svenska Miljöinstitutet
email: Mathias.gustavsson@ivl.se

Hanna Matschke Ekholm, IVL Svenska Miljöinstitutet
Hanna.matschkeekholm@ivl.se